

УДК 821.161.2-1.09 І. Франко:159.964.26

ДО ПРОБЛЕМИ ПСИХОАНАЛІТИЧНОЇ ПАРАДИГМИ ТВОРІВ «ГЕРОЙ ПОНЕВОЛІ» ІВАНА ФРАНКА ТА «ДОСТЕМЕННА ІСТОРІЯ А-К'Ю» ЛУ СІНЯ (《阿Q正传》鲁迅)

ВАН Сяюй

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра української літератури імені академіка Михайла Возняка,
вул. Університетська, 1/309, Львів, Україна, 79000,
e-mail: 595755399@qq.com*

У статті здійснено компаративістичне дослідження творів «Герой поневолі» Івана Франка і «Достемненна історія А-к'ю» Лу Сіня (《阿Q正传》鲁迅) в аспекті психоаналізу. На фактичному художньому матеріалі розглянуто образ «маленької людини» як культурний архетип активного борця за справедливість. У творах українського та китайського митців подвиг «героїчного вчинку» простої людини наскрізь проіннятий іронією, а відтак розвінчуються стереотипи його сприйняття. У дослідженні порушено проблеми вибору людини в «межовій ситуації», а також неусвідомлюваних психічних процесів і їхню роль у поведінці героя.

Ключові слова: психоаналітична парадигма, межова ситуація, героїчний вчинок, психічні інстанції: Я, Воно, Над-Я, персонаж, неусвідомлене психічне, сюжет, персонаж, образ.

Незважаючи на різномірні світоглядно-культурні парадигми народів Заходу і Сходу, зміщення психоаналітичних ідей, концептів та компаративістичного дискурсу до метафізики художнього тексту Івана Франка і Лу Сіня має свою багатоаспектну мотивацію. Обидва письменники стали цілою новою епохою в українській та китайській літературах. Вони були предтечами своєї нової сучасної вітчизняної літератури ХХ століття, просякнувши її революційними ідеями гуманізму.

З огляду на міжнаціональні культурологічні зв'язки відповідну типологічну мотивацію обумовлюють і ті факти, що Лу Сінь переклав на китайську мову твір українського письменника «Мертві душі» Миколи Гоголя, а Іван Франко на українську – китайську народну пісню «Дівчина воячка». За іронією долі обидва письменники не отримали Нобелівської премії. У випадку І. Франка – запізнілий лист на заявку номінанта і передчасна смерть, а стосовно Лу Сіня – смертельна хвороба, що стала причиною відмови митця від подачі заявки на міжнародну нагороду.

У літературознавчих координатах теорії психоаналізу таку типізацію матеріалу викликають і науково-творчі зацікавлення письменників. Ідеться передусім про науковий трактат І. Франка «Із секретів поетичної творчості», де автор показав важливу роль несвідомого в творчому процесі, випереджаючи в часі деякі Фройдівські міркування,

що стосуються теорії *топічної* (несвідоме, підсвідоме, свідоме), *структурної* (Воно, Я, Над-Я) і *динамічної* моделей психічного апарату людини [див.: 3]. Відтак Фройдівським підтекстом пройняті й твори Лу Сіня, зокрема «Стариган Гао», «Недосконала гора», «Мило», «Ідеологія вдови», в якій з психоаналітичного погляду автор викрив у феодальному суспільстві «оманливий образ добродесних людей цзюньцзи» [1, с. 179]. Китайський письменник, перекладаючи працю «Вісники депресії» відомого японського письменника і психоаналітика-літературознавця Куріягави Хакусона, знаходив у його творчості суголосні ідеї власним міркуванням про те, що «життєздатність зазнає пригнічення, а життєві незгоди та депресії стають основою літератури» [9, с. 87–88]. Узагалі-то ідеї психоаналізу на світоглядних теренах Китаю абсолютизувалися в літературній творчості як щось самодостатнє [див.: 7, с. 35–45]. Адже неспроста Го Можо слушно зауважував, що у драматургії ще юаньської доби «тріумфальні пісні та пам'ятники конфуціанського канону поступилися місцем живим людям» [8, с. 315].

Що об'єднує в типологічний ряд психоаналітичної парадигми такі твори як «Герой поневоли» І. Франка і «Достеменна історія А-к'ю» Лу Сіня? Насамперед їх колективні та народницько-соціальні пріоритети, в яких образ «маленької людини» виступає як культурний архетип активного борця за справедливість. Цікаво, що в творах І. Франка і Лу Сіня подвиг «героїчного вчинку» простої людини наскрізь пройнятий іронією, а відтак розвінчано стереотипи його сприйняття.

Написане у 1904 році оповідання «Герой поневоли» І. Франка було задумане як другий розділ повісті «Лель і Полель», в якому постає проблема вибору головного персонажа між особистим щастям та громадським обов'язком, тоді як у творі малого жанру – між інтимним почуттям та тихим усамітненим стилем життя. У першому і в другому випадку Калинович обирає особисте щастя.

В оповіданні «Герой поневоли» відображено не так революційні події 1848 року у Львові, як внутрішню «революцію» душі героя, якого Любов-ерос охоплює вже при першій зустрічі з Ганею. Дівчина в той момент, стоячи на барикадах, подавала стрільцям боеприпаси і раз за разом вигукувала чиесь розпорядження. «Він стояв неначе заворожений тим голосом. Кулі могли собі свистати побіля його вух, могли зойкати поранені... могли гуркотіти звіддалеки барабани й бойові сигнали та гриміти понад містом гармати, заглушаючи шум подвійної пожежі. Поблизу Калиновича все це мовби не існувало. Його очі, вуха й душа були звернені до одного місця, до огорнутої димом пострілів групки – батька й доньки на барикаді» [4, с. 479].

Відтак батько гине, а дівчину Калинович неймовірним зусиллям і своєю несподіваною сміливістю дивом рятує від неминучої смерті. Цей кульмінаційний момент є ключем до розуміння Франкового ідеалу «цілого чоловіка», що містить у собі гармонійну єдність особистого почуття та громадського обов'язку. Іншими словами – феномен цілісної сутності психіки людини, що, за Карлом-Густавом Юнгом, прийнято називати Самістю.

Проте в оповіданні Івана Франка головний герой терпить невдачу. Адже віднайти гармонію усіх своїх психічних інстанцій (Я, Над-Я, Воно) людині не під силу, бо її амбівалентна природа – це протидія «безмірно скомплікованого паралелограму сил».

Отже, слабкий, боязливий індивід не перестає бути слабким і боязливым навіть під впливом «героїзуючих обставин». Він стає таким собі «героєм поневолі».

Так письменник порушив найтонші нюанси душевних переживань героя: проблему любові, неусвідомленого подвигу і вмотивованого обставинами страху, які віддзеркалювали б його внутрішній жалюгідний стан: «Калинович не був героєм. Він не був навіть звичним сміливцем. [...] Боже, що він наробив! Адже ж оця дівчина, яку він тримав на руках, заради якої він ризикував життям, була злочинницею, боролася на барикадах, заслуговує на смерть. Що скажуть, коли довідаються, що він, найлояльніший із лояльних, найпокірніший із покірних вирвав її з рук справедливості? Звичайно, що сувора кара не обмине і його. І вся його хвилинка відвага, що народилася швидше від притуплення свідомості, ніж від почуття сили, щезла без сліду» [4, с. 475, 481].

Символізуючу функцію виконує і колективне неусвідомлене (Над-Я) героя, що перебуває у конфлікті з особистісним Я, яке, будучи зацькованим і припертим жорстокою реальністю, реагує на це безсилля страхом.

Насправді розуміння «Я» як уявної конструкції, колективного неусвідомленого, імпульсів Реального та Уявного мають місце і в сюжетній канві «Достемної історії А-к'ю» Лу Сіня. Кожний епізод твору ставить проблеми: *суспільство–особа–справедливість*. Автор не засуджує поведінки своїх героїв, а лише проникливо аналізує їх настрій і помисли.

Ось один із завершальних фрагментів твору: «Що стосується колективної думки, то у Вейчжуані всі сходилися в одному: А-к'ю був негідником. Безпрецедентним доказом того – його смертна кара. Якщо він не був би негідником, то невже його могли б розстріляти? Суспільна думка в місті також не схилилася на його користь. Майже всі залишилися невдоволеними, вважаючи, що розстріл не таке вже й цікаве видовище, як відрубання голови. А втім, що за дивний смертник! Його так довго возили по вулицях, а він не проспівав жодної пісні!¹ Даремно за ним стільки ходили, лише час згаяли...» [6, с. 182].

У лусінівській нарації текстуального простору проблема сприйняття, судження, оцінювання тих чи інших учинків інтерпретується як криве дзеркало суспільства – його спотворена духовно-моральна сутність. Адже за Жаком Лаканом «бажання визнання» панує в світі Уявного [див.: 2], яке пов'язане із пошуком цілісності Я людини.

Як бачимо, через почуття ненависті народ-суб'єкт проектує свій образ на засудженого до страти А-к'ю. Це відбувається на несвідомому рівні з метою позбутися від почуття провини. Тому люди переконують себе в тому, що «якщо він не був би негідником, то невже його могли б розстріляти» [6, с. 182].

Такий спосіб подачі інформації Отто фон Бісмарк називав «умінням брехати за допомогою правди». Але в художньому контексті відповідний самообман людей – це насправді прихована агресивність, садизм, який волає: *Panem et circenses* (хліба та видовищ)! Ось що потрібно було загалу: «Майже всі залишилися невдоволеними,

¹ «Не проспівав жодної пісні» – у Давньому Китаї засуджена до страти людина, яка має намір продемонструвати твердість духу і зневагу до смерті, повинна була в останній момент свого життя співати пісні (переважно героїчного змісту).

вважаючи, що розстріл не таке вже й цікаве видовище, як відрубання голови» [6, с. 182].

Адже агресивність, що виражається людьми як егоїзм, – за Ж. Лаканом, – означає недооцінку іншого у світі «власного Я», а відтак відсутність любові у перенесенні (за законом задзеркалля) [див.: 2]. Ця збіжність дуальної інтроекції в «Достеменній історії А-к'ю» Лу Сіня з'ясовує і кримінальну тенденцію екстерналізації у психоаналітичних вимірах проблеми: *сусільство–особа–справедливість*. «Але, збіднюючи людину до корами й картаннями, – слушно відзначала Карен Горні, – роблячи її мстивою і сповненою острахом перед іншими людьми, екстерналізація замінює внутрішні конфлікти зовнішніми, докладніше, вона вкрай посилює той конфлікт, який і послужив першо-причиною відруху, приводячи в дію весь невротичний процес: конфлікт між індивідом і зовнішнім світом» [5, с. 168].

Відповідний механізм соціопсихологічного вияву простежується і в А-к'ю. Вернувшись із міста у рідне село Вейчжуан, він із насолодою розповідав як страчують людей: «– А бачили ви, як відрубують голову, – несподівано спитав А-к'ю. – Ой, красиво революціонерів... О-о, це видовище! [...] Усі завмерли при таких словах. [...] – Ш-ша... – прошипів А-к'ю, імітуючи свист меча» [6, с. 84].

Ці розповіді так вразили односельчан, що А-к'ю відразу здобув серед них велику повагу. Утім революція, бунтарство, заколот для нього – це не зміна соціального устрою, а передусім засіб помсти неугідних йому людей, розвага, підвищення власного авторитету і т. п. Він уявляв як його покличуть до революціонерів і всі, стоячи на колінах, будуть просити в нього пощади. Але він нікого не слухатиме, а лише розмірковуватиме кого залишити в живих, а кого ні. Однак герою не судилося приєднатися до революціонерів. Він проспав політичний переворот у своєму селі і дуже шкодував з цього приводу, обурюючись, що його не покликали. «Невже, – думав він, – вони ще не знають, що я вирішив перейти на бік революціонерів?» [6, с. 132].

Саме ім'я героя А-К – безпритульного наймита, який немає ні дому, ні прізвища, викликає певні смислові психолінгвістичні асоціації. Адже префікс «А» в китайській мові інколи використовували в особових іменах при безцеремонному зверненні до людини, а «Q» має вигляд косички, яку носив на голові герой. У цій авторовій «грі слів» літературні критики вбачали передусім гостру сатиру на буржуазну революцію в Китаї 1911 року, внаслідок чого було повалено маньчжурську династію Цин і відбулося проголошення республіки.

Узагалі-то А-к'ю як і Калинович («Герой поневолі» Івана Франка) сприймав революцію як вирішення особистісних психологічно-екзистенційних проблем, а не як зміни соціально-політичного устрою в країні. Тому невідомі були ні прізвище, ні ім'я, ані місце народження А-к'ю, а Калинович, незважаючи на свій героїзований учинок, залишається таки «героєм поневолі».

Психоаналітична рецепція сюжетів творів І. Франка і Лу Сіня дає яскравий приклад того, що за їхніми соціально-ідеологічними вимірами простежується синдром Едіпового комплексу, який стає символічним акордом динаміки невротичної любові героїв.

Приміром для боязкого, тихого, нерішучого, безпорадного канцеляриста Калино-

вича характерна «криза маскулінності», тому його лібідо спрямоване було на жінку із відповідними маскулініми якостями: активність, схильність до ризику, здатність до досягнень і т. п. «Якби Калинович у звичайні часи зустрів таку постать на вулиці, він не звернув би на неї ніякої уваги, як і на тисячі подібних до неї, яких зустрічав щодня. [...] І все-таки це був очевидний, безсумнівний факт – те, що ця сама збіджена мала особа безстрашно сиділа на барикаді під градом куль; що ці такі негарні спрацьовані руки так само вправно набивали карабін... Її голос, її слова, сказані на барикаді до батька, й досі виразно бриніли в душі Калиновича, розбуджуючи якийсь таємниче солюдке відлуння в найтаємніших закутках тієї самотньо в'яучої душі» [4, с. 484].

Так в оповіданні «Герой поневолі» ми стикаємося з наріжним каменем гендерної ідентичності людини. І. Франко показав любов свого головного героя як «функцію» з динамічним проявом її норми і невротизованих комплексів. Інтимні стосунки Калиновича набувають найрізноманітніших патологічних форм, а саме: «ідолопоклонницької», «сентиментальної» і «командної згуртованості» (за Еріхом Фроммом), що є наслідком великого емоційного голоду, відчаю і відчуженості індивіда в соціальних міжринкових відносинах.

Утім, якщо для Калиновича жінка постає як ідеалізований, бажаний і загадковий образ, то для А-к'ю – в іпостасі фатальної і згубної істоти.

«“Жінка!” – думав А-к'ю.

І ось він став задивлятися на жінок, які, на його думку, “завжди намагалися мати на стороні коханця”, але вони навіть не усміхалися йому у відповідь. А-к'ю уважно прислухався до того, що йому говорили жінки, але в їхніх словах нічого не було розпусного. О-о! Ось за що варто ще ненавидіти жінок: усі вони прикриваються “брехливою доброчесністю”» [6, с. 90].

Згодом А-к'ю, слухаючи розмови служниці У-ми про те, що її молода господиня вельмишановного Чжао незабаром має родити, несподівано падає перед нею на коліна і ні з того ні з сього пропонує їй спати з ним. А коли вдова від такого несподіваного вчинку з переляку вибігає з кухні, А-к'ю, розгубившись, почав обнімати лавку.

Так у задзеркаллі еротичних фантазій жінка із «демонічної» істоти перетворюється на «божественну». Звідси – невротизована трансформація ваблення героя, викликана його внутрішнім едіпальним конфліктом.

Взагалі А-к'ю («Достеменна історія А-к'ю» Лу Сіня) і Калинович («Герой поневолі» Івана Франка) – люди тривожні, люди світоглядних суперечностей, люди загублені в своєму житті, будучи одержимі ілюзіями чи якимось фатальним передчуттям. Наприклад, коли А-к'ю зазнавав фізичних ушкоджень чи моральних принижень з боку інших людей, то втішав себе філософією вигаданих ним «моральних перемог». За будь-якої невдачі він завжди повторював: «Будемо вважати, що мене побив мій негідний син»¹.

Щоправда на відміну від А-к'ю Франків Калинович не мав такої «захисної філософії» на всі випадки життя, тому, перебуваючи в епіцентрі незвичної чи загрозливої ситуації, його завжди охоплював панічний страх.

¹ У китайській родині будь-яка образа старшого молодшим, особливо – батька сином, є тяжким злочином проти загальноприйнятих норм моралі. Вона обертається ганьбою для кривдника і звеличує ображеного.

« – Бомбардують місто? Як це? За що бомбардують, – запитав здивований канцелярист. – Якщо бомбардують місто, то значить, що бомбардують і мене? Вони ж стріляють снарядами, правда ж? І наосліп, правда ж? Ну, а снаряди можуть мене першого вбити?

Гомеричний сміх був відповіддю на той сумний висновок канцелярійного шура.

– Смійтеся! – відказав Калинович – Але ж це – очевидний факт. Тільки-но я виїду на ринок, а там мене – торох! – та й по мені! А за що? Що я крім зробив злого?

Знову залунав вибух сміху, на цей раз водночас із третім гучним гарматним залпом і новим градом снарядів» [4, с. 475].

Психоаналітична парадигма творів «Герой поневолі» І. Франка і «Достеменна історія А-к'ю» Лу Сіня охоплює велике коло проблем. Утім, щоб збагнути суть екзистенційно-психологічної концентрації матеріалу варто розшифрувати афоризм, який Лу Сінь навів у своєму творі – «Старець втратив кобилу...». Цей загальноживаний вислів походить із китайської народної приказки, що ґрунтується на розповіді із книги «Хуайнаньцзи» (III ст. до н. е.).

В одного старця, який жив біля прикордонного укріплення, пропала кобила. Сусіди почали виражати свої співчуття. Відповів на те старець: «Хто його знає, а може це на щастя?». І справді, згодом за декілька місяців кобила повернулася і привела з собою ще арабського скакуна від кочівників. На щирі поздоровлення сусідів старець сказав: «Хто його знає, а може це на нещастя?» Незабаром син старця, об'їжджаючи арабського скакуна, впав і зламав собі ногу. Сусіди почали висловлювати свої співчуття. Відповів на те старець: «Хто його знає, а може це на щастя?» Через рік у Китай вдерлись кочівники, і майже всі здорові молоді люди із прилеглих до границі областей загинули у битвах, а син старця через зламану ногу не пішов на війну і залишився живим. Звідси – повчання в життєвому коловороті людини: велике щастя обертається бідою, а біда – знову щастям.

Такий філософський погляд на життя маємо у творах «Герой поневолі» І. Франка і «Достеменна історія А-к'ю» Лу Сіня, психоаналітична інтерпретація яких дає можливість пізнати різні типологічні моделі світоглядно-культурних парадигм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Война М.* Психоаналітична теорія З. Фрейда в Китаї: етапи становлення / М. Война // Літературознавчі студії. – 2013. – Вип. 40 (1). – С. 176–182.
2. *Лакан Ж.* Истина возникает из сознания / Жак Лакан // Семинары. Кн. 1: Работы Фрейда по технике психоанализа (1953/54). – М. : ИТДГК «Гнозис», Изд-во «Логос», 1998. – С. 341–356.
3. *Печарський А.* Психоаналітична рецепція трактату Івана Франка «Із секретів поетичної творчості» / А. Печарський // Вісник Львівського університету. – 2013. – С. 22–28. – (Серія філологічна ; вип. 58).
4. *Франко І.* Герой поневолі / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. Т. 17 / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1979. – С. 474–487.
5. *Хорни К.* Наши внутренние конфликты / К. Хорни. – М. : Эксмо, 2003. – 320 с. – (Серия: «Психологическая коллекция»).
6. 鲁迅。阿Q正传。–广州：花城出版社，2009年版。–184页。
7. 张浩。书写与重塑:20世纪中国女性文学的精神分析阐释。–北京：北京语言

文化出版社，2010年版。– 228页。

8. 孟繁华、程光炜。中国当代文学发展史。– 北京：北京大学出版社，2011年版。– 429页。

9. 季广茂。灵魂的秘密：精神分析的社会史和文化史。– 金城：金城出版社，2013年。– 577页。

Стаття надійшла до редакції 12.10.2015

Прийнята до друку 19.10.2015

**ON A PROBLEM OF PSYCHOANALYTIC PARADIGM OF WORKS
«THE UNWILLING HERO» BY IVAN FRANKO AND
«THE TRUE STORY OF AH Q» BY LU XUN (《阿Q正传》鲁迅)**

WANG Xiaoyu

*Ivan Franko National University of Lviv,
Academician Mykhailo Vozniak Department of Ukrainian Literature,
1/309, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: 595755399@qq.com*

The article is devoted to comparative research of works «The unwilling hero» by Ivan Franko and «The true story of Ah Q» by Lu Xun (《阿Q正传》鲁迅) in the aspect of psychoanalysis. The image of «a little person» is reviewed using factual artistic material as a cultural archetype of an active fighter for justice. A feat of «a heroic deed» of an ordinary person is permeated by irony to the core in works by Ukrainian and Chinese artists, so consequently the stereotypes of his perception are debunked. The issues of human choice in «boundary situation», psychic unconscious processes and their role in hero's behavior are raised in the researching.

Keywords: psychoanalytic paradigm, boundary situation, heroic deed, psychic instances: Id, Ego, Super-Ego, character, image.